لەپێناوی بوژاندنەوەی فۆلکلۆرو کەلەپووری نەتەوایەتیماندا

مولود قادر بیخالی

ئاشکرایە نووسەرانی فۆلکلۆری کورد لە کوردستان دا لەهیچ قوناغێکی ئەم مەیدانەدا لە هەوڵ دان و کۆشش نەکەوتوون بۆ رێگا کردنـەوەو چەسپانـدنی بیرو رای مرۆڤـایەتی، چونکە نووسەری فۆلکلۆر رۆڵەی گەلەو بیرو باوەری لە ناخ و دەروونی گەلەکـەیـەوە سەرهـەڵدەدات و، هەسـت و کەرەسـتـەی بەرهـەمـەکـانی تەنیـا لەیەك سەرچاوە هەڵدێنجێت، ئەویش برێتی‌یە لە خستنە رووی گێروگرفتی کەلەپورو داب و نەریت و، دۆزینەوەی شەقامێکی راست و ساغا بۆ بوژاندنەوەیان و سەرکەوتنیان.

ئێمـەی فۆلکلۆر پەروەر پێـویستـە لەسەرمان وەك بیل بیلەی چاومـان ئەم کۆرپـە ساوایـەمـان بپـارێزین و، هەموو هێزو توانـایـەکمـان تەرخـان کەین بۆ چەسپـانـدنی ئەم لایـەنەو گەشـەپێـدانی، تابێتـە مەشخەڵێکی تروسکەدار بە تیشکی خۆی هەمـوو کون و کەلەبـەرێـك لە کوردستـان دا رووناك بکاتەوەو هەر بیرو رایەکی پرو پوچیش دەربارەی کەلەپورو داب و نەریتی نەتـەوایەتی هەبێت رای ماڵیت، تا نەبێتە کوسپ و تەگەرە لە رێگـای بوژانـەوەی چونکە ئەگەر چەند هەنگاوێك بەدوادا بگـەڕێینـەوە دەبینین لەناوچەی کوردستان دا یەکەم جولانەوەی فۆلکلۆری بۆ کەلەپورو داب و نەریتی کوردەواری بەچاوێکی تەسك تەماشای کراوە یا بە تیژو توندی پیش بری لێکـراوە، بەلام بەکـوڵ نەدانی نووسـەرانی ئەم مەیـدانـە هەرچاوتەسکیەکی بەرامبەر بە «پەندی پێشینان و، ئەفسانەو، هەقایەتەکانی» نەتەوەکەمان هەبوو لادران، جا بۆ خۆهاندان و گەشانەوەی کەلەپوری نەتەوایەتی پێویستە بگەڕێینەوە پێش مێژووی زانستی، چونکە رێو پۆپی گەلی دوورترەو پەیوەندی بە مێژووی کۆنمانەوە هەیە، ئەم هەڵویست و ئاوردانەوەیەش دەمان گەیێنێتەوە کەلەپوری نەتەوەکانی دەوروبەرمان.

ئەوەتـا وولاتـانی پێشکەوتوو هەر لە کۆنەوە کەوتوونەتە خۆ، بەگورج و گۆڵی روویان کردۆتە کۆکردنەوەو لێکۆڵینەوەی داب و نەریت و کەلەپوری نەتەوەکەیان، چونکە داستانی قارەمانیەتی‌و ئەڤین و دڵداری، بەردەوام لەژێر نسێی‌فۆلکلۆردا کۆدەبنەوەو دەبـوژێنەوە. بەدرێژایی مێژوو گەلان لە خەبات و تێکۆشانی فۆلکـلۆری بێ‌ووچـانـن و، بیرو لێکـدانـەوەی خۆیـان لەم زۆرانبازیەدا وەدەست دەهێنن و بابەت و بەرهەمی بەپێزو بەتام و بۆ دەمخولقێنن، تا باری دواڕۆژیان وەك ئاوێنە بریقە بداتەوە.

ئێمەی کوردیش داب و نەریت و کەلەپورێکی فۆلکلۆری گەلێ بەپێزو فراوانمان هەیە، ئەگەر لەهی نەتەوەکانی تر زیاتر نەبێت کەمتـر نییەو شان بە شانی کەلەپوری نەتەوەکانی سەر ئەم زەمینە سیماو هەناسەو ئاواتی مرۆڤی کوردی پاراستووە.

جا هەر نەتـەوەیـەك چەند وشیاربێت پتر دەتوانێت سامانە شاردراوەکـەی بپـارێـزێت و بەرەو پێشـەوەی ببـات، ئەم لێکـۆڵینـەوەی کەلەپـوری نەتـەوایەتی، هاوبەشیمان دەگەڵ

نەتـەوەکـانی تری عیراقی خۆشـەویست لە پێنـاوی وەپێش خستنی فۆلکلۆر زیـاتر بەتین دەکات گومانی تێدا نیە هەموو نەتـەوەیـەك لەسـەر زەمیندا خاوەنی سامانێکی گران بەهای کەلەپـوری فۆلکلۆری نەتـەوایەتی خۆیەتی‌و هەردەم شانازی پیـوە دەکـات و، سوودی لێ وەردەگـرێت، چونکـە فۆلکلۆر بەسـەرچـاوەیـەکـی گرنـگ و بنچینـەی ئەدەبی نووسراو دادەنـدرێت، مامـۆستـای نەمرو خوالێخـۆشبـوو علاءالدین السجادي لەپەرتوکی مێژووی ئەدەبی کوردیدا فەرمویەتی:

«کـەلەپـوری فۆلکلۆری کوردی، ئەو گەوهـەرەو ووشە جواتانەن کە لەدەم و لێوی شاعیرو ئەدیب و نووسەری ئەو قەومە دێتە دەرەوە».

«دیسـان کەلەپور وەك چۆن ئەمەیان دەگرێتەوە ئەوەش دەگرێتەوە، هەر شتیك بەزوبان لەهەر زەمانیکدا دەربارەی زانست، یا دەست کردێکی جوان، یا پیشـەیـەکی نایـاب گوتـرابیت لەسـەر ئەم قسـەیە هەر شتێك شاپەری خەیاڵی شاعـیرێـکـی، دەسـت نەخشینێکی ـ دەست رەنگینێکی، یا پیشەکاری پیشە سازێکی گەیشتبێتێ کەلەپورەو بە مێژووی کەلەپور دادەندرێت چونکە مێژووی کەلەپور بربرەی مێژووی رامیـاری‌و ئابـوری‌و کومـەلایەتی گشت نەتەوەیەکە، فۆلکلۆر روونـاکیـەکی مێـژووی تایبـەت بە رۆشنبیری یەتیەو؛ بەڵکو هەوڵدانیکە بۆ بوژاندنەوەو کارتی‌کردن و گۆرینەوەی جورەها رۆشنبیریی، جا چ لە نێوان ئەورووپای پیشکەوتوبێت یا لە نێوان گەلانـی جیهـانی سێیـەم دا بێت یا لەنێـوان رۆشنبـیریی پیشکەوتووو دوا کەوتو دابێت، مێژوو بە درێژایی رۆژگار ئەم جۆرە رۆشنبیری‌یەی گەیاندوتەوە یەك، دووریش نیە یەکێك لەم جۆرە رۆشنبـیریە ماوەیەك بلاوبووبێتەوە، کۆنترین چیرۆك کە گەیوەتە دەست زانایانی ئەم مەیدانە ئەگەر نەختێ بە ووردی تەمـاشـای کەین پریەتی لە ئامۆژگاری‌و تاقی‌کردنەوەو شتی بەسـوودو بەکـەڵك، ئەو شتانەی کە ئێستا گویمان لێ دەبێت دەربارەی فۆلکلۆرو داب و نەریتی نەتەوایەتی، گەلێکیان لە زۆر شوێـنی سەر زەمینـدا هی دەوری هەوەڵی ئادەمیـزادە هەر ماوەتەوە، وەك داستان و ئەفسانە، لەگەڵ ئەوەشدا ئەگەر باش سەرنجی بدەینێ لەچاو چەند چەرخێکدا هەر پیشکەوتووە، وەك لە چیرۆکـەکـانی بابـل و ئەفسـانەی گوێ ئاگردانی کوردو، داستـانی هێنـدو، رازی میسریـەکـانـدا دەبینـدرێت ئەمانە هەمـوویـان بونـەتـە هۆیـەکی سەرەکی ـ کە خۆیـەتی تاك «شخصية فرد» تۆزی دەرکەوێت، بەلام پاش یاسای ئۆتوکراتی «حـکمی مطلق» نەتـەوە شارستـانیـەکـان لەم سەردەمـە ووشیاربونەوەو رویان کردە شانۆگەری‌و لاساکردنەوەو باس و خواسی ئاینی‌و ئەفسـانـەی پروپوچ، وەك دەبینین لە بابل دا پادشـاو کاهینـەکـان لەکـاتی چونـە کۆبـونـەوەی ئایینی‌و پەرستگـاکـان جل و بەرگێکی وایـان دەبەر دەکرد لە شێوەی شانۆگەری دەکرد، میسریە کۆنەکانیش هەڵپەرکێ‌و مۆسیقایان لە پەردەیەکی شانۆگەری ئاییندا دەگێرا، وەك چۆن کوردەکان گەلێجـار رەووشتی ئاینییـان لە شێوازی هەڵپەرکێ‌و سەمادا نواندووە، یونانیەکانیش کە هۆمیرۆسی ـ شاعیر باسی دەکات ـ جەژنە پیرۆزەکانیان بە کۆبونەوەو سەماو گۆرانی‌و لاساکردنەوە بردۆتە سەر. نووسینی نەژادو هونەر لە دەوری ـ ئۆتۆکراتی‌دا پایەی هەر لەوەدابووە کە بە دەوری ئامۆژگاری‌و ئاینی‌و رازو نیازی جادوگەری‌و باس و خواسی جنۆکە بدوێت.

هەرچەندە بەربەیانی کەلەپورو داب و نەریتی کورد تاریك بووە، بەلام بەپێی دەسەلات، رۆشنبیران کۆششیان کردوە بۆ زیندو کردنەوەیان، چونکە بیروباوەرو خوو رەووشتی باب و باپیرانیان بووە، گەلێکیان لە دەماودەمەوە خستۆتە سەر بەردو کاغەز. تا گەیـوەتـە ئێمـە ئیستاش هەروەکو لەسەرەتادا بێت هەروایە، بەدەم دەگـێردرێتـەوە. کارو کردەوەی رابـردووان، گەلێ رازو نیازیش هەن بەچاوی سووك تەماشایان دەکرێت، بەڵکە هەر بە شتێکی بێ کەڵك و بێ سوودی دەزانن، وەك ئەم شتانە بە «شەو لە دیوەخانان یەکێك بەدەم دەی‌گێرایەوە یا لە کاتی نوستندا بۆ ئاغـاو خانمـانیان دەگێرایەوە» تا خەویان لێ بکەوێت، یا پیرە داپیران «پیرە ژنان» لەگوێ ئاگردان بۆ مندالانیان دەگیرایەوە بۆ کات بردنـە سەرو خۆ خافـلانـدن، ئەم جۆرە شتـانـە لەنێو کوردەواری پێیان دەڵێن راز.

خۆ چیرۆك و هەقایەت ئێستاش زوربەی زۆریان هەر دەماو دەم دەگێردرێتەوە، سەرەرای ئەوانەی سەرەوە داستان ئەفسانەش هەن.

ا ـ داستان:ـ بەزۆری باسی ئازایی‌و کۆڵ نەدانی پاڵەوانانە لەجەنگدا.

ب ـ ئەفسانە:ـ میثۆلۆژیایشی پێ دەڵێن: ووشەی میثۆ لۆژیا بەم ئەفسانانــە دەگوترێت کە پەیوەندییان دەگەڵ خواکاندا هەبـووە، گەلێ باسی میثـۆلۆژیـا کراوە چونکـە سەرچاوەیەکی گرنگی زاناکانی «یونان»ە ـ ئەیونان ـ دەڵێت:ـ ئەفسانە هێماو نیشانەیەکە بۆ ئەو شتە ـ نەفسی‌و رەوشتەی لە ئادەمیزادا هەیە. ئەسکـەنـدەرو، ئەفلوتـێن و، فەرفـەریس ـ یش ـ دەربـارەی ئەفسانە دەگەڵ ـ ئەیونان ـ دا جیاوازێیکی ئەوتۆیان نییە. بەلام هۆمیرۆس دەڵێت:ـ ئەفسانە تەنیا هێندێ قسەی خەیاڵییە، بۆ ئەو ئازایەتی‌و کارەساتانەی کە لەمێژوو رویان داوە، لەچیرۆکی «زیۆس»دا دەڵێت:ـ پاڵەوانێ هەبووە بەدەست و بازوو مەچەکی پتـەوو بەتێنو توانای گەلێ شوێنی داگیر کردووەو لە دورگەی «کریت»یش کۆچی دوایی کردووەو لەو دورگەیە نێژراوە بووە بە خواو بۆتە بەڵگەیەکی چاك بەدەست پیاوە ئاینییەکانی کڵێسا. بەلام بە وەخــەبــەر هاتنەوەی ئەورووپاو دۆزینەوەی ئەمریکاو ئەفــریقــاو دوورگـەکـانی ـ ئوقیـانـوس ـ زانـاکـان چەنـد ئەفسانەیەکی ساویلکەیان وەدەست کەووت، بۆیە هێندێکیان دەڵێن ئەفسانە دەربڕینی ئەو رەووشتە ئاینییانە دەداتەوە کە نەتەوەکانی دەوری هەوەڵ بە جۆرێکی خاویلکەو بێ سەروپا وەریان گرتووە بێ ئەوەی شتێ لە بناغەکەی ئاین بزانن، جا بۆ ئەوەی شتێ لە ئاینەکە بزانن ئەم قسەو هەقایەتانەیان بۆ هەڵ بەستوون...

چیرۆك :ـ

ئەگـەر هاتـو چیرۆکی نەتـەوەیەکمان خوێندەوەو بە چاوێکی فراوان تەمـاشامان کردو لێمان کۆڵییەوە، گورج بۆمان روون دەبێتەوە کە ئەم نەتەوەیە تا چ رادەیەك پلەی بەرز بووەو چ خوو رەووشتێکیش لە نێـوانیاندا باو بووە. کورد لە ئاخر دەوریان وەکـو ژیـانی سەرەتاییان هەر لەسەر کۆچەرایەتی ماونەتەوە، بۆیە لە چیرۆکی کوردەواریدا، زۆرتر ئەو شتانەمان وەبەر چاو دەکـەوێت، کە دەگـەڵ ژیانی ـ رەوەندایەتیدا ـ دەگونجێت و ئاشناییان هەیە، لە شەرو شۆرو، لە تێکەولاوی ژن و پیاو، کەم چیرۆك هەیە لە کوردەواریدا لەم شتانە خاڵی بن.

کورد لەچیرۆك و ئەفسانەو فۆلکلۆرو داب و نەریتی نەتەوایەتی کۆنـدا زۆر دەوڵەمەندە؛ بەلام داخی گرانم تا ئێستا زوربەی زۆری کۆنـەکـراوەتەوەو نەنووسراوەتەوە، هەر شتێ هەبوبێت دەماودەم گێردراوەتەوە.

هەر ناوچەیەکی کوردستان بگریت هەزاران چیرۆکی فۆلکلۆری وای تێـدایـەو هەمـووی پڕیـەتی لە داستانی رابردوان و لە چۆنیـەتی ژیـانی کومـەلایەتی‌و لە پەندو ئاموژگاری، کەوابو ئەدەبی فۆلکلۆری کوردی لە هەمـوو کات و سەردەمێکـدا بە فەرهـەنگێکی نەتـەوایـەتی یا «ئـەنسیکلۆپیـدیـا»ی کوردی دادەنـدرێت، بەتایبەت بۆ ئەو شۆخ و نێونەمامانەی بایەخ و گرنگی دەدەن بە کۆکـردنـەوەی کەلەپـووری نەتـەوایـەتی‌و پاراستنی لەدەست رۆژگـاری چەتوون. چونکە گەلێ لە زاناو فۆلکلۆرنـاسـەکـان لەم بروایـەدان کە سەرهەڵدانی زانستی فۆلکـلۆر بەنـدە بە بزوتنـەوەی ـ رۆمـان ـ و بیرو هەستی روشنبیرانی گەل.

ئەلکزەنـدەر کراپ ـ دەڵێت:ـ دوو شەپۆلی گەورەی سەرەکی فۆلکلۆری هێنایەوە بەر چاوان و بایەخ پێدان.
یەکـەمیـان:ـ خۆیـەتی مرۆڤ و وەخۆهاتنەوەی، دووەمیش ـ هەردوو هێرشـە گەورەکـەی فرنسـایی‌و پیشـەسازی، بەمانە فۆلکلۆر ناسەکان دەستێکی بالایان لەو مەیدانە پەیدا کرد، هەر لەو سەردەمیشـەوە باس و خواسی مرۆڤـایـەتی‌و، سك بەخۆ سوتان و بەوانی‌تر هاتە بەرچاوان، بۆیە ـ ماریت ـ ی زانای فۆلکلۆرو ئەنترۆپۆلۆژی دەربارەی زانستی‌ی مرۆڤ دەڵێت:ـ ئەم زانستیـە قەرزاری ـ داروین ـ ە ئەگـەرچی بیروراکانی داروینیش لە هەنـدێ لا رەت دەکـرێنـەوە، جا سەبارەت بە ئەنترۆپۆلۆژی دەبێ بابەتی تر بخوڵقێنین.
کاك خالید جووتیار لە لاپەرە «١٤»ی پەرتووکی بەرەو فۆلکلۆردا

دەڵێت :ـ کە هەقـایـەتی بەر ئاگردانی برایانی گریم لە ساڵی ١٨١٢ز بڵاوبۆوە فۆلکلۆر نووسەکان قەت ئەم کارە پیرۆزەی ـ یاقوب گریم ـ لەبیر ناکەن.

ئیمـەیش ئێستا کە بابەتی فۆلکلۆر پێش کەش بە جەماوەری خوشەویستمان دەکەین، دەبێ ئەمە روون کەینەوە کە ووشەی فۆلکلۆر چی‌یە لە چ شوێنێکی ئەو سەر زەمینە بۆ یەکەم جار سەری هەڵداوەو ووردە ووردە گەردەنی هەڵکێشاوە، تا گەیوەتە ئیمڕۆمان.

فۆلکلۆر ـ ووشەیەکی لێکدراوەی ئینگلیزیە لە ساڵی ١٨٤٦ز دا زانای شوێنەواری ئینگلیزی «سیر ویلیام جۆن تۆمز» سامانی کەلەپوری نەتەوایەتی بەم ناوە ناو ناوە، پاش لێکدانەوەیەکی دوورو درێژو بەراووردکردنێکی قوڵ دەگەڵ لێکۆڵینەوەکەی دوو برا ئەڵمانەکان ـ زانا گریم یعقوب گریم و، ویلهم گریم ـ کە بەشی یەکەمی لێکۆڵینەوەکەیان لەساڵی ١٨١٢ز بڵاوکراوەتەوەو بەشی دووەمیشی لەسـاڵی ١٨١٥ز دا بەنـاونیشانی داب و نەریت و هەقایەتی میلی گەلی ئەڵمان، لەو ساوە ووشەی «فولك ـ لور» ـ «حکمـة الشعب» بویە هێمای کەلەپوری نەتەوایەتی‌و داب و نەریتی ئەدەبی سەرزاری گەل لەبەر سووکی سەر زمان.
جارێکی تر کە دێینـەوە سەر باسی میثۆلۆژی، دەبێ هەوڵ و مانـدووبـوونـەکـەی برایانی ـ گریم ـ نەخەینە پشت گوێ، سەبارەت بە فۆلکلۆرو کەلەپوری نەتەوایەتی، هەرگیز دەبێ ئەو ماندوبونەو خۆوەدەرخستنەیان بینینەوە بەر چاوان، جا کەوابێ نابێ ماندووبوون و زەحمەت کێشانی سوارچاك و عەگیدانی مەیدانی فۆلکلۆری کوردیش لەبیر بکەین، چونکە بەهەر جۆرێك بوبێ خۆیـان لە سوارچـاکـانی وولاتـانی پیشکـەوتوو نزیك خستـوتەوەو، بەرهەمی بە پێزو تامیان هەڵ رشتۆتە بەردەمی خوێنـدەواران، تا بزانن ئەم نەتـەوەیەش چ جۆرە سامانێکی گەورەی فۆلکلۆری نەدۆزراوەی هەیە، بەلای منەوە گرنگترین بەرهەمەکان ئەوانەی خوارەوەن: دەربارەی بوژاندنەوەی مێژوو و کەلەپورو، پەندو، ئەفسانەو، چیرۆك و هەقایەتی کوردەواری :ـ

١ـ قسـەی پێشینـان ـ گوستان و لوبون ـ ماموستای بەرێز إسماعیل حەقی شاوێس ساڵی ١٩٣٣ز لەچاپی داوە.

٢ـ بڵاوکراوەکەی زانای کورد ـ کامران بدرخان ـ کە لە ساڵی ١٩٣٧ز لە پاریس لەچاپ دراوە.

٣ـ هەزار بێژو بەند ـ مامۆستای نەمر ـ معروف جیاووك ـ ساڵی ١٩٣٨ز لەچاپی داوە.

٤ـ مێژووی ئەدەبی کوردی ـ مامۆستای زاناو نەمر علاءالدین السجادی ساڵی ١٩٥٢ز لەچاپی داوە.

٥ـ پەندی پێشینان ساڵی ١٩٥٧ مامۆستای بەرێزمان محمدی خاڵ لە چاپی داوە.

٦ـ بەرهـەمـەکـانی مامۆستایانی نەمر محمد توفیق ووردی‌و محمـد مولود ـ مەم ـ دەگـەڵ بەرهەمی گرنگتریش کەلێنێکی گەورە لەو مەیدانە پڕ دەکەنەوە، تا دەگەرێنەوە سەر بەرهەمی تازە سواران، وەك دکتـۆر معروف خەزنەدارو دکتۆرە شکریە رسـوڵ و ماموستا محمدی ملا کریم و کریم شارەزاو محمود زامـدارو، جعفـر حسـین و، علی معـروف شارەزوری‌و، عزیز گەردی‌و فاروق حسن و، عمر شیخ اللەو حجی جعفر دهوکی‌و، محمد کریم شریف و، ئەسعەد عەدۆو، طارق جامبازو محمد صالح سعیـدو، عثمـان محمـد هەورامی‌و، دەگـەڵ دەیـەها کەڵەمێردی تری ئەم مەیدانەو لێکۆڵینەوە گرنگەکەی دکتوری بەرێـز کاك عزالدین مصطفی رسول بە ناوونیشانی «ئەدەبی فۆلکلۆری کوردەواری» ئەو لێکـۆڵینـەوەو بەرهـەمانە هانمان دەدەن ـ پەنجـە بۆ مانـدووبـوونـەکـەی کاك خالید جووتیار درێـژبکـەین دەربـارەی ئەرشیف و پەیمان گاو، قوتابخانەو، زاراوەو، ناودارانی فۆلکلۆری جیهـانی‌کـە، لەوێـوە بۆمـان دەردەکەوێت کەئەم دامودەزگایانە چۆن بەتوندی رای ئەوانەی رەت کردۆتەوە کەدژایەتی بوژانەوەی فۆلکلۆریان کردووە.

٤

دەبێ ئەوەش بڵێین کە لێکۆڵینەوەو، تێ هەڵچوون بۆداب و نەریت و کەلەپووری کوردەواری چاو تێبڕینێکی نەتەوەکەمانە، بەمەرجێ لە جوڵانەوەی کۆنە پەرستی وە دووربخرێتەوە، چونکە وەیەك چوونی فلکلۆری کوردیو کارتێکردنی دەرەووشتی دانیشتوانی ناوچە لە بیرو باوەڕی تازەو کۆن نیشانەی دڵ و دەرونی ڕوڵەکەیەتی، فۆلکلۆر هۆی ڕاستیو یەکیەتیە، بۆ دروست کردنی مرۆڤێکی نیشتمان پەروەر، لەم ڕوانگەیەوە دەبێ بایەخ بەداب و نەریت و کەلەپووری نەتەوایەتی بدەین، چونکە پاشماوەیەکی کۆنەو دەگەڵ تازەدەگونجێت و، مەیدانی بۆ خۆش دەکات و کەڵکی لێ وەردەگرێت.

پەندو، کەلەپووری نەتەوایەتی جێی سەرسوڕمانی گەشتەوانە بیگانەکان نیەو، پاشماوەیەکی یەکجار کۆنیش نیە، ئێستا لەهەموو لایەکەوە لێی دەکۆڵنەوە، بۆ خاوێن کردنەوەی توخمە بەکەڵکەکانی ژیان و، بۆ وەپێش کەوتنێکی بەردەوام.

مامۆستای نەمر علاءالدين السجادی ـ فەرمووێەتی ـ ئەومندەی نەمابو هەموو ئەوانەی بەدوای لێکۆڵینەوەی داب و نەریت و کەلەپووری نەتەوایەتیدا دەگەڕان بڵێن کەلەپوور سەروکۆزەری چەرخی سەرەکیو پاشماوەی گەلانە، بۆ بەڵگە چەندێکیان نیشانەی وادێننەوە کەئەم کەلەپوورانە لەسەرزمان، ئەنەتەوەیەك بۆئەوی تریان ماوەتەوەو، بەکارەو، لەنێونەچووە، ئەفسانەش وانەبێ تەنانەت دەربڕینێکی نارەزاییو توڕەو توندی بێت لەنێوانیان، نەخێر زوربەی زۆریان گەیبونە ئەم ڕایە، کە هەر پەلارو پەندو ووتەی توڕەوزویرییە نەك ووتەی جێگرە.

بەڵام ئەوانەی ئامانجیان ڕاستی بابەتەکەبووبێ ئاڵۆزی گەیشتنە ئەم قەناعەتە، بایەخ نەدان بەفۆلکلۆر هەڵەیەکی خۆڵێ وەدورخستنەوەیەتی، لەگەڵ ئەوەشدا لێکۆڵینەوەی فۆلکلۆری بەردەوامەو بەهەنگاوی پوخت وبەرنامەی ڕێك وپێك بەرەو باوەش زانایانی زانکۆ پێشکەوتووەکانی جیهاندا دەچیت.

یاقوب گریم لەو بیرو باوەڕەی بۆ ـ ئاخیم خوانیم ـ ی دەربڕیبوو بۆ ڕاستەقینەی داب و نەریتی میللی تێیدا دەڵێت :ـ «ئەدەبی ڕاست لە کانگای دڵی ـ شاعیر هەڵدەکوڵێت، بەووشەکانیەوە جولانەوەیەکی سرووشتی سەربەخۆیە لەنێو مرۆڤ دا» جیاوازیەکەش دەگەڵ ئەدەبی هونەرئەوەیە :ـ

یەکەمیان: لەهەستێکی کۆمەڵایەتیەوە هەڵدەقوڵێت، کەچی دوەمیان: کانگاکەی یەك سانەیە، لەبەرئەوە خاوەنی هونەردەناسرێت و خاوەنی ئەدەبی میللی ناناسرێت، بەچالاکی هەموولایەك دادەندرێت

جی دبڵین :ـ بابەتی میللی بەم ئاوەدەشوبهێنێت کەلەچەند لایەکەوە ڕوودەکەنە ئاورێك و، وەیەك دەگەنەوە، «فردریك فون دیری‌لاین» لەباسەکەیدا دان بەبۆ چوونەکەی «جی‌دبڵین» دەنێت و دەڵێت:

لێکۆڵینەوەی سەربردەو ئەفسانەو ڕوداوی کۆمەڵی کوردەواریو، لێکۆڵینەوەی دەگەڵ پرۆگرامی ـ المۆرفۆلۆجی «پرۆپ» دەمانگەیێنێتەوە ئەم ڕایە کەڕوو لەم ڕوداوانە بکەین، کەهەقایەتەکانمان پشتی پێ دەبەستن. جاپێش ئەوەی بچینە نێو دەقی ڕوداوە میللیەکان و شیکردنەوەیان بەپێی «مۆرفۆلۆژی» دەبێ نیازی «پرۆپ» لەم شێوەو باوەڕەوە بزانین.

پرۆپ :ـ شیکردنەوەو دارشتنی ـ المورفولوجی ـ بەباسی هەقایەت دادەنێت، بەپێی پارچە پارچەکانیو پەیوەندی هەرپارچەیەك بەوی‌تریان ـ لەدواییدا پەیوەندییان بەکۆمەڵ.

ئەلکزەندەرکراب ـ یش :ـ دەربارەی پەند دەڵیت: «پەند بەشیوەی خۆی ڕاستیەکی باوە» بەسووك وسانا زوربەی زۆری جەماوەر بە کاری دێنێت، چونکە بێ ئەولاو ئەولا دەربڕینێکی گشتەو ڕاستیێکی گشتی‌یە غۆستاف لوبون ـ یش دەڵێت :ـ ژیری ڕاستی‌ی بڕیار پێ دراوبەوێنەیەکی کورت بەکاردێنێت.

ئەلکزەندەر ـ دەگەرێتەوەو، دەڵیت :ـ دەبێ ـ کراپ ـ دان بەوەبنێت کە (پەند) شێوازێکی کەلەپووری کۆنەو، ڕۆژانە بەسەردەماودەم دا هاتووە، جوان کاری لەداریشتن «پەند» بنەچەی جوان کاری ـ مرۆڤە ـ بەڵام جەماوەر بەگشتی بڵاویان

کردوّتەوەو بەکاریان هێناوەو دەماودەم گوتراوەتەوە.

مامـوستای بەرێز ـ جلال الحنفی ـ دەڵێت:ـ لەپەندەوە خوو رەوشت و هەڵسوکەوتی گەلان ـ میلەتان ـ دەزاندرێت، لێشیەوە دەنگوباس و کاروباری کومەلایەتی لێ وەدەردەرکەوێت.

جا لەم بۆچونەی سەرەوە بۆمان روون دەبێتەوە کەکەم بابەت هەن لەبابەتی فۆلکلۆری‌و هەقایەت و سەربردەو داب و نەریت و کەلەپـوور بەتـام و چێـژتـربن، چونکە دەرگایەکی فراوانی سامانێکی گەورەمان بۆ دەخاتە سەرپشت، کەزانایانی فۆلکلۆر ئاواتیانە.

ناوچـەی کوردستان پرە لەسامانی شاردراوەی بابەتی نایاب تائێستـا دەستی مرۆڤی نەگـەیـوەتێ، کەلەپـووری وای لێ وەدەسـت دەکـەوێت لەبنـەچـەوە بۆ دورتـرین سـەردەمی مرۆڤـایـەتی دەگـەرێتـەوە، خۆ ئەگـەر ووردتریشی لێبکۆڵینە دوورنیە بمان گەیێنێتەوە پاشماوەی ئەو تەهلیلەو هەقایەتانەی کە مرۆڤ پێـانی رابـواردووە لەمنـدالیـەوە، چونکە مێژووی فۆلکلۆر لەکـۆنـە ناوچـەکـانـدا دەڵێت:ـ ئەفسـانـەو ئاین و هەڵسـوکـەوتی نیشـانـەی کونتـرن لەهەقایەتی پروپوچ....

لێکـۆڵینـەوەیـەکی دوورو قوڵ دەربـارەی زانـای فۆلکلۆر لەسەردەمی کۆنەوە دانی بەمە ناوە، هەرچەندە ئێمەمانان لەم دواییـەدا گەیشتینـە ئەم بروایە، کەدەبێ فلکلۆری کوردی دەگـەڵ سەرچـاوەی جۆراو جۆر هاتبێت...؟! چونکە ناوچەی کوردستـان لەکـۆنـەوە رێـبازێکی کاروانی بازرگـانی بووە، سـەرەرای گەلێ‌شەرو شۆری گەورە. کەلەم ناوچەیەدا رووی داوە.

فۆلکلۆر شتێکی ـ بابـەتێکی ـ جودا نەکـراوەیـە لەژیـانی رابـردووی میللەت و سەرەتـایـەکی پتـەوو زینـدووی ژیانی کۆمەلایەتی‌و ئابووری‌و رۆشنبیری ئیمرۆی گەلە، بۆیە دەبێت بایەخ و گرنگی پێبدەین و، خۆ وەدوا نەخەین بۆ کۆکردنەوەو پاک کردنەوەی لەگرو گاڵی بی سوودو، دریغی نەکەین بۆ بوژانەوەو پەرەپێدانی.

بەم چەند دێرە کورتیلانە دەنگی خۆم دەخەمەپاڵ بانگەوازەکەی کاک «طارق جامباز» کەلەدوا دێرکانی لاپەرە/ ١٤ی ـ تێکستی هەشت چیرۆکی کوردیدا، دەڵێت:ـ «دەزگـایێ نیـەو گرنگی بەکەلەپووری نەتەوایەتی بدات، بەهەر حاڵ هیوادارم ئەم داوا کاریـەمـان بایـەخـی تەواوی خۆی بدرێـتـێ‌و، هەوڵی هەموولایەکیش کارەکەمان دەوڵەمەندترو سەر کەوتوتر دەکات.

سەرچاوە :ـ

١ـ مێـژووی ئەدەبی کوردی ـ مامـوستـای ئەمر علاءالدین السجادی سالی ١٩٥٢م لەبەغداد لەچاپ دراوە
٢ـ دراسة في ادب الفولكلور الكردي ـ پسپۆری بەرێز ماموستا عزالدین مصـطفی رسـول زنجـیرەی (١٦٠) دامـودەزگـای رۆشنبیری‌و بلاوکردنەوەی کوردی سالی ١٩٨٧م
٣ـ زانستی فۆلکلور ـ ئەلکزمندەرکراب/ ئامادەکراوەکەی کاک خالید جووتیار بەرەو فۆلکلۆر/ ١٩٨٤
٤ـ عرب و اکراد ـ المقدم منذر الموصلي ـ الطبعة الاولی ١٩٨٦م
٥ـ مذکرات الدراسة الفولکلور ـ الکویتي ـ صفوت کمال ـ الطبعة الثانیة ١٩٨٦م
٦ـ لمحة عن الاکراد ـ تومابووا ـ ترجمة محمد شریف عثمان ١٩٦٩م
٧ـ گۆڤاری هەولێر ژمارە (١) و (٢) سالی (٢) ١٩٧١م
٨ـ کوردو کوردستان ـ مامۆستا شوکور مصطفی لەتورکیەوە کردوویـە بە کوردی سالی ١٩٨٣ «لەچاپکـراوەکـانی کۆری زانیاری عیراق «دەستەی کورد»